

УДК 159.9.07+159.923+159.96

Казанжи Марія Йосипівна

доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри загальної та диференціальної психології;
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського;
kazanzhy.mariya@gmail.com
ORSID: 0000-0001-8316-1288

**ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ УСПІШНОСТІ
ФАСИЛІТАЦІЇ**

В статті викладено основні результати дослідження дієвості виділених на попередньому етапі роботи індивідуально-психологічних передумов здійснення фасилітації, їх достовірності та достатньої репрезентативності у передбаченні успішності даного процесу. Здійснена їх всебічна перевірка за допомогою «зворотного зв'язку» — отримання відомостей від об'єктів фасилітативного впливу — учнів, а також їх батьків, шкільного психолога та ін. **Ключові слова:** фасилітація, фасилітативний потенціал, психологічні якості, риси особистості, індивідуально-психологічні передумови.

Постановка проблеми. Важливим завданням сучасної психології є дослідження проблематики прогнозування успішності діяльності, яка вирізняється специфічністю в професіях соціономічного типу, оскільки її результатом є певні зміни в психологічному обрисі, самовідчутті іншої людини, що не завжди можна оцінити в якомусь матеріальному еквіваленті.

В науці окреслення передумов успішності діяльності в основному відбувалось із залученням до розгляду її результатів, зовнішніх оцінок, самооцінки тощо (Т. В. Корнілова, О. М. Родіна, В. Й. Степанський, О. К. Клімова, В. І. Моросанова, А. Є. Чірікова та ін.). Водночас наявна інформація щодо важливості особистісних характеристик людини в прогнозуванні ефективності її діяльності (А. Р. Тургушева, Г. В. Турецька, Т. М. Серьогіна, А. В. Карпов та ін.). Виходячи з концепції фасилітативного потенціалу особистості особливої вагомості набуває розгляд індивідуально-психологічних передумов фасилітації. Адже фасилітативний потенціал є інтегральною характеристикою особистості, що визначає специфіку розвивального впливу на інших і характеризується системною цілісністю, відносною функціональною та структурною самостійністю, ядром якої є ціннісно-смісловий елемент. Перебіг процесу фасилітації забезпечується як актуалізацією фасилітативного потенціалу особистості, так і індивідуально-психологічними передумовами. Відповідно, дослідження індивідуально-психологічних передумов дасть змогу досить вичерпного прогнозування успішності фасилітації за умови додаткового аналізу сфер її прояву, характеру наявних ситуативних чинників та відповідних інтенцій. Врахування індивідуально-психологічних передумов фасилітації може сприяти побудові оптимальної

системи з формування основ ефективного фасиліативного впливу, налагодженню процесу його діагностики та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростаючий інтерес дослідників до фасиліативності продиктований усвідомленою необхідністю глибокого проникнення в сутність процесу фасилітації, особливо якщо особистість реалізується в професії соціономічного типу. Міді Беррі [15] зазначає, що бути фасилітатором значить бути певною мірою середньовічним алхіміком, чияю метою є перетворення простого металу на золото, експериментування з процесами для досягнення цієї мети. В межах даної статті проаналізуємо, за рахунок яких наявних індивідуально-психологічних передумов така «алхімія» буде успішною.

Розглядаючи індивідуально-психологічні передумови успішності фасилітації, не можна обійти стороною ціннісно-сміслові аспекти цієї взаємодії, які можуть виступати її самостійними мотиваційними механізмами. Н. Роджерс зазначає, що цінності, установки і сам спосіб буття фасилітатора створюють безпечне середовище для людини, щоб вона змогла відважитись на емоційний ризик [9]. Роль ціннісних орієнтацій в діяльності представників соціономічних професій розкрита в працях багатьох вчених (Т. В. Максимова, О. Г. Врубльовська, Н. А. Астапова, О. О. Кондрашихіна, О. Є. Чуба та ін.).

Інтерес до іншої людини та домінантність відносять до базисних факторів моделей комунікативної взаємодії. Якщо інтерес виражений, а домінантність невисока, то таку модель взаємодії можна позначити як надання допомоги або ж позицію «поряд» [6], що узгоджується з фасиліативною позицією.

Взагалі майстерність фасилітатора не вибудовується автоматично з елементів комунікативної компетентності, наголошує Д. Бьюдженталь, а полягає в глибинному живому спілкуванні. Серед основних характеристик цієї майстерності він виділяє визнання власного «Я» первинним та головним «інструментом», відкритість-незавершеність процесу творчості, «культивування чутливості», високорозвинені здібності до розуміння, емпатії; особисто вироблені критерії й оцінки та ін. Для фасиліативної взаємодії не потрібно навчатись якимось знанням чи технологіям, вона виникає через розвиток компетентності у відношенні суб'єктивності — як власної, так і інших людей. Тобто чутливість до суб'єктивних аспектів буття дозволяє фасилітатору орієнтуватися в складних ситуаціях, приймати правильні рішення, а її розвиток є необхідною умовою досягнення фасилітатором рівня майстерності [12].

О. М. Шахматова, І. В. Шуніна аналізували основні властивості особистості, які можуть сприяти реалізації фасиліативної взаємодії та припустили, що ці якості є основоположними для розвитку трьох основних якостей особистості педагога-фасилітатора: атрактивності, толерантності та асертивності. Відповідно, в основі атрактивності лежить емпатія, екстраверсія, комунікативність, щирість та конгруентне самовираження, толерантності — соціальний інтелект та безоціночне прийняття інших, а в основі асертивності — лідерство, авторитетність, референтність, визнання

іншими [11]. Н. В. Носова [7] виділяє особистісні детермінанти, які суттєво впливають на формування фасилітативних якостей педагога. До них автор відносить надмірну емотивність, демонстративність та ін.

І. В. Ковальова визначає як передумови фасилітаційної діяльності педагога наявність власної педагогічної концепції, теоретичну підготовку в галузі педагогіки та знання свого предмету, ведення активної науково-методичної діяльності, адекватну самооцінку та оцінку успіхів школярів, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення, наявність комунікативної культури, доброзичливість, інтелектуально-духовний розвиток, ерудицію, творчі та організаторські здібності [4].

Досліджувались психологічні характеристики фасилітатора. Специфічними атрибутами ефективного фасилітатора є відкритість, чесність і справедливість, увага, активне слухання, доступність, послідовність у діях гнучкість, асертивність, ентузіазм [14]. F. D. Warshaw так описує характеристики ефективного фасилітатора: повага, саморозкриття (самовіддача), самовпевненість в поєднанні з саморозкриттям, «питання шляхом розповіді», уважність, відвертість, конфронтаційність [16]. С. С. Бутко виділяє ряд особистісних характеристик, які властиві людині з розвиненим вмінням фасилітації спілкування. Це і наявність широкого діапазону комунікативного мислення (аналіз конкретних ситуацій спілкування, постановка цілей, прогнозування результатів); володіння ключовими прийомами ефективного спілкування, коректність мовлення, логічність, аргументованість висловлювань; активність у налагодженні міжособистісних відносин, довіра, відкритість, терпимість, прагнення до співробітництва, готовність посприяти іншому; позитивне самосприйняття, мотиваційна та практична готовність до безперервного саморозвитку, критичний самоаналіз, самооцінка тощо [1]. Т. О. Філь вважає, що показниками готовності до фасилітації у майбутніх вчителів початкових класів, крім специфічного змісту виділених структурних компонентів, є такі психологічні характеристики, як: прагнення до саморозвитку, самоактуалізації, рефлексія, інтуїція, креативність, толерантність, гнучкість, активність, відповідальність, комунікативність, емпатія, сензитивність, аутентичність тощо [10]. Серед необхідних вмінь фасилітатора виділяються також і певні психологічні характеристики, що їх можуть забезпечувати, — це вміння слухати, ставити питання, ділитися думками, почуттями; розв'язувати проблеми; згладжувати конфлікти; використовувати партисипативний стиль; прийняття іншими; відсутність критики ідей інших; емпатія; виконання ролі ведучого [13]. О. В. Пушкіна вважає, що атрактивність, толерантність та асертивність є не тільки тими особистісними якостями, які можуть сприяти реалізації фасилітаційної взаємодії, а й стверджує їх основоположність. Причому визначальними в формуванні атрактивності, на думку автора, є емпатія, конгруентні самовираження, екстраверсія. Соціальний інтелект та безоціночне прийняття інших формують толерантність, а лідерство, авторитетність, референтність, визнання сприяють розвитку асертивності [8]. На думку І. М. Литвин, соціальному педагогу з розвинутою фасилітативністю властива налаштованість на допомогу іншим, прагнення відчути

емоційний стан людей, співпереживати їм [5]. Таким чином, теоретичне узагальнення дозволило окреслити індивідуально-психологічні умови фасилітації, що потребують емпіричного вивчення.

Відповідно, **метою** даного дослідження є виявлення індивідуально-психологічних передумов успішності фасилітації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилося на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Основна експериментальна вибірка — 400 випробуваних у віці 18–25 років. Репрезентативність вибірки забезпечувалася стратифікованим випадковим відбором, тобто відбором за властивостями генеральної сукупності. Вузькоспрямованою вибіркою є відносно професійної належності досліджуваних — представники професії типу «людина — людина», а саме — майбутні вчителі. Така вузькоспрямованість продиктована необхідністю більш глибокого вивчення специфічних маркерів фасилітативності.

Проводився кількісний (кореляційний, множинний регресійний) та якісний аналіз даних. Прояви фасилітативності вивчалися за допомогою розробленого нами комплексу методик, що включає: «Тест-опитувальник фасилітативності потенціалу особистості», «Методики дослідження смислової мотивації допомоги», «Методики діагностики індивідуальних відмінностей фасилітативності особистості за сферами прояву». Вивчення психологічних особливостей особистості, що пов'язані з проявом фасилітативності, проводилось за допомогою таких методик: «Методика діагностики рівня емпатійних здібностей» (В. В. Бойко), «Шістнадцятифакторний особистісний опитувальник» (Р. Кеттелл), «Методика оцінки рівня самоактуалізації особистості» (Е. Шостром, адаптація Л. Я. Гозмана), «Шкала соціально-психологічної адаптованості» (К. Роджерс, Р. Даймонд, адаптація А. К. Осницького), «Методика дослідження моральної сфери особистості» (Є. К. Веселова), «Методика дослідження індексу задоволеності життям» (А. Neugarten, Navig-hurst&Tobin, адаптація Н. В. Паніної), «Тест смисложиттєвих орієнтацій особистості» (Д. Крамбо, Л. Махолік, адаптація Д. О. Леонтьєва), «Сімейно-обумовлений стан» (Е. Г. Ейдеміллер, В. В. Юстіцкіс), «Методика вимірювання ціннісних орієнтацій» (М. Рокич).

Результати діагностики за перерахованими методиками були детально викладені в попередніх публікаціях [2; 3]. Зупинимось лише на основних узагальнених даних, які наразі були доповнені відомостями щодо успішності здійснення досліджуваними фасилітації. З досить великого масиву респондентів, первинні дані яких дали змогу встановити основні закономірності особистісних передумов ефективної фасилітації, фасилітативності особистості як психологічної характеристики, вдалось перевірити правомірність отриманих емпіричних даних лише у 28 осіб, які працюють в школі й актуалізують власний фасилітативний потенціал в навчально-виховному процесі.

За результатами діагностики встановлено, що індивідуально-психологічними передумовами фасилітації можна вважати емпатійність людини, рівень набутого досвіду фасилітації (особливо у сфері навчання та вихован-

ня), прийняття інших, стійкість моральних установок, сприйняття свого життя як цікавого, емоційно насиченого і наповненого сенсом; задоволеність сьогоденням, адаптивність, прагнення до набуття знань про навколишній світ; внутрішній контроль, позитивний вибір у ситуації моральної дилеми, нечутливість до погроз, сміливість, відсутність труднощів у спілкуванні, контактність, життєрадісність, товариськість, енергійність; розуміння людської природи з погляду переважання в ній добра, хоча і не заперечування наявності протилежних характеристик; ціннісні орієнтації гуманістичного спрямування.

Варто зауважити, що до провідних цінностей фасиліативних осіб в тій чи іншій комбінації ввійшли такі цінності, як: здоров'я (фізичне та психічне), щастя інших (благополуччя, розвиток та вдосконалення інших людей, людства в цілому), пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуального розвитку), творчість (можливість творчої діяльності). Найменш значущими виявились цінності суспільного визнання, цікавої роботи. Отже, дослідження ціннісної сфери свідчать про досить високий рейтинг в осіб з вираженим фасиліативним потенціалом альтруїстичних цінностей та цінностей розвитку — себе чи іншої людини. Цілком очікуваною є висока позиція цінності «здоров'я» у фасилітаторів, що узгоджується з даними К. Роджерса, який зазначав, що тільки енергійна, здорова людина може здійснити справжній фасиліативний вплив на іншого, оскільки вона повинна відчувати в собі фізичну та психічну змогу це зробити.

На даному етапі здійснювалась всебічна перевірка встановлених індивідуально-психологічних передумов успішності фасилітації на предмет достовірності за допомогою «зворотного зв'язку» — отримання відомостей від об'єктів фасиліативного впливу — учнів. Саме їх оцінка, успіхи в особистісному розвитку, навчанні та ін. були головним критерієм успішності фасилітації. Ці відомості доповнювалися даними, отриманими від батьків, шкільного психолога тощо. Також було проведено повторне вимірювання специфіки фасиліативності досліджуваних.

Таким чином доведено, що отримані на попередньому етапі емпіричні дані володіють достатнім рівнем достовірності і досить повно репрезентують індивідуально-психологічні передумови успішності фасилітації. Водночас наразі встановлено їх нерівнозначність у процесі фасилітації, задіяність на певних її етапах. Так, на перших етапах важливими є ціннісно-сміслові аспекти особистості фасилітатора, згодом на передній план виходять ті чи інші риси особистості, такі як сміливість, рішучість, адаптивність та ін. Професійні якості, знання предмета, що викладається, вольові характеристики прямо позначаються на успіхах учнів. Комунікативність, вміння налагоджувати міжособовий контакт, емпатійність та інше важливі на всіх етапах фасилітації. Встановлено певні особистісні передумови, що не були достатньою мірою вивчені раніше, — насамперед мова йде про схильність до саморозвитку. Тож дослідження в даному напрямку, як і вивчення інструментальної складової фасилітації, є важливими напрямками подальшої роботи.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. В результаті дослідження підтверджено дієвість виділених на попередньому етапі роботи індивідуально-психологічних передумов здійснення фасилітації, їх достовірність та достатню репрезентативність у передбаченні успішності даного процесу.

Проведене дослідження індивідуально-психологічних передумов фасилітації не є вичерпним. Подальший науковий пошук можливий у напрямку вивчення особливостей перебігу фасилітації та задіяності конкретних передумов на кожному з етапів, розгляд певних психологічних якостей як внутрішньої динамічної основи ефективності фасилітації тощо.

Список використаних джерел і літератури

1. Бутко С. С. Реализация фасилитативной функции в иноязычном общении с младшими школьниками (на примере слабослышащих детей) / С. С. Бутко // Молодой ученый. — 2011. — Т. 2, № 6. — С. 138–144.
2. Казанжи М. И. Особенности прогнозирования фасилитивности по измеренным психологическим характеристикам / М. И. Казанжи // Известия Иркутского государственного университета. Серия «Психология». — 2013. — № 2. — С. 33–40.
3. Казанжи М. Й. Розвиток фасилитивності — деякі напрямки практичної роботи / М. Й. Казанжи // Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration. Ariel University Center of Samaria, Ariel, Israel. — 2013. — № 4. — Р. 187–191.
4. Ковалева И. В. Проектирование фасилитационной деятельности педагога: ресурсы и средства / И. В. Ковалева // Вестник КемГУ. — 2011. — № 2 (46). — С. 76–80.
5. Литвин І. М. Формування фасилітативних умінь соціального педагога / І. М. Литвин // Вісник Черкаського університету. — 2011. — Вип. 203, ч. 3. — С. 49–52.
6. Молоканов М. В. Двухмерное пространство моделей коммуникативного взаимодействия / М. В. Молоканов // Вопросы психологии. — 1995. — № 5. — С. 51–60.
7. Носова Н. В. Особистісні детермінанти гуманізації взаємин у педагогічному процесі: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. В. Носова. — К., 2007. — 22 с.
8. Пушкина О. В. Развитие фасилитационного стиля общения учителя в педагогическом взаимодействии / О. В. Пушкина // Мир науки, культуры и образования. — 2011. — № 5 (30). — С. 172–174.
9. Роджерс Н. Фасилитация творчества / Н. Роджерс // Вопросы психологии. — 2007. — № 6. — С. 64–73.
10. Филь Т. А. Структурно-содержательные характеристики готовности к фасилитации у будущих учителей начальных классов : автореф дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Т. А. Филь. — Кемерово, 2013. — 24 с.
11. Шахматова О. Н. Психологические особенности личности педагога-фасилитатора: материалы межрегиональной межвузовской научно-практической конференции [«Ярмарка научно-практических инициатив студентов»] (Пермь, 19–20 декабря 2003 г.) / МОН РФ, Пермский гос. пед. ун-т. [Электронный ресурс] / О. Н. Шахматова, И. В. Шунина. — Режим доступа: http://www.pspu.ac.ru/sci_conf_janpis_shahmatova.shtml
12. Братченко С. Л. Экзистенциальная психология глубинного общения. Уроки Джеймса Бюдженалея [Электронный ресурс] / С. Л. Братченко. — Режим доступа: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/brats01/index.htm>
13. 10 steps to effective facilitation / The American Society for Study and Development. — Baltimore: Victor Graphics Inc., 2008. — 187 p.
14. Basic facilitation skills. — Milwaukee: ASQ, 2002. — 40 p.
15. Berry M. Changing perspectives on facilitation skills development / Midi Berry // Journal of European Industrial Training. — 1993. — Vol. 17, iss: 3. — p. 23–32.
16. Warihay F. D. Are good facilitators born or can they be developed? / F. D. Warihay // Journal for Quality and Participation. — 1992. — № 15 (1). — P. 60–63.

References

1. Butko, S. S. (2011). Realizatsiya fasilitativnoy funktsii v inoyazychnom obshchenii s mladshimi shkol'nikami (na primere slaboslyshashchikh detey). *Molodoi uchionyi*, 6 (2), 138–144.
2. Kazanzhy, M. I. (2013). Osobennosti prognozirovaniya fasylyativnosti po izmerennym psikhologicheskim kharakteristikam. *Izvestiya Irkutskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya «Psikhologiya»*. 2, 33–40.
3. Kazanzhy, M. I. (2013). Rozvytok fasylyatyvnosti — deyaki napryamky praktychnoy roboty. *Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration*, 4, 187–191.
4. Kovaleva, I. V. (2011). Proektirovanie fasilitatsionnoy deyatelnosti pedagoga: resursy i sredstva. *Vestnik KemHU*, 2 (46), 76–80.
5. Lytvyn, I. M. (2011). Formuvannya fasylyatyvnykh umin' sotsial'nogo pedahoha. *Visnyk Cherkas'koho universytetu*, 203(III), 49–52.
6. Molokanov, M. V. (1995). Dvukhmerno prostranstvo modelei komunikativnogo vzaimodistviya. *Voprosy psikhologii*, 5, 51–60.
7. Nosova, N. V. (2007). Osobystisni determinant humanizatsiyi vzayemyn u pedagogichnomu protsesi. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv.
8. Pushkina, O. V. (2011). Razvitiye fasilitatsionnogo stilya obshcheniya uchitelya v pedagogicheskom vzaimodeystvii. *Mir nauki, kul'tury i obrazovaniya*, 5 (30), 172–174.
9. Rodzhers, N. (2007). Fasilitatsiya tvorchestva. *Voprosy psikhologii*, 6, 64–73.
10. Fil' T. A., (2013). Strukturno-soderzhatel'nyye kharakteristiki gotovnosti k fasilitatsii u budushchikh uchiteley nachal'nykh klassov. Extended abstract of candidate's thesis. Kemerovo.
11. Shakhmatova, O. N. & Shunyna, Y. V. (2003). Psikhologicheskie osobennosti lichnosti pedagoga-fasilitatora. Retrieved from http://www.pspu.ac.ru/sci_conf_janpis_shahmatova.shtml.
12. Bratchenko, S. L. (2001). Ekzistentsial'naya psikhologiya glubinnogo obshcheniya. Uroki Dzheyimsa Byudzhentalya. Moscow: «Smysl». Retrieved from <http://www.psylib.ukrweb.net/books/brats01/index.htm>.
13. The American Society for Study and Development (2008). 10 steps to effective facilitation. Baltimore: Victor Graphics Inc.
14. Basic facilitation skills (2002). Milwaukee: ASQ.
15. Berry, M. (1993). Changing perspectives on facilitation skills development. *Journal of European Industrial Training*, 17 (3), 23–32.
16. Warihay, F. D. (1992). Are good facilitators born or can they be developed? *Journal for Quality and Participation*, 15 (1), 60–63.

Казанжи Мария Иосифовна

доктор психологических наук, доцент,
профессор кафедры общей и дифференциальной психологии
Южноукраинский национальный педагогический университет
имени К. Д. Ушинского

ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ УСПЕШНОСТИ ФАСИЛИТАЦИИ

Резюме

В статье изложены основные результаты исследования действенности выделенных на предыдущем этапе работы индивидуально-психологических предпосылок совершения фасилитации, их достоверности и достаточной репрезентативности в предвидении успешности данного процесса. Произведена их весторонняя проверка с помощью «обратной связи» — получения сведений от

объектов фасилитивного влияния — учеников, а также их родителей, школьного психолога и др.

Ключевые слова: фасилитация, фасилитивный потенциал, психологические качества, черты личности, индивидуально-психологические предпосылки.

Kazanzhy Maria

Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor

Professor of the Department of General and Differential Psychology

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

**INDIVIDUAL AND PSYCHOLOGICAL PREREQUISITES
FOR SUCCESSFUL FACILITATION**

Abstract

The article presents the main results of the research of individual and psychological prerequisites for the successful commission of facilitation. As a result of the theoretical and methodological analysis of the literature and the empirical study there has been established a list of psychological traits and qualities, the totality of which can be viewed as individual psychological prerequisites for facilitation. The most important among them are: empathy, the level of acquired experience of facilitation, acceptance of others, stability of moral attitudes, adaptive ability, internal control, the desire to get knowledge about the world, life satisfaction, insensitivity to threats, understanding of the human nature with the predominance of the good in it (although not denying the existence of the opposite characteristics), courage, sociability, cheerfulness, sociability, value orientations of humanistic character and so forth.

The main results of the empirical verification of the effectiveness of selected individual and psychological prerequisites for facilitation have shown their reliability and adequate representation in predicting the success of this process. The importance of further considering the inclination to self-development as an individual psychological prerequisite for successful facilitation has been proved. The expediency of studying the characteristics of the process of facilitation, with the definition of peculiar prerequisites for the success of its separate stages and considering certain psychological qualities as a dynamic basis for effective facilitation has been demonstrated.

Key words: facilitation, facilitative potential, psychological qualities, personality traits, individual and psychological prerequisites.

Стаття надійшла до редакції 6.10.2015